

Ljiljana KOLENIĆ
Pedagoški fakultet u Osijeku
L. Jägera 9, HR-31000 Osijek

MORFOLOŠKO-TVORBENE OSOBINE ILAČKOGA GOVORA U OKVIRU SLAVONSKOGA DIJALEKTA

Članak govori o morfološkim osobinama govora mjesta Ilače. Trenutačno su Ilačani prognanici. Ilača se nalazi jugoistočno od Vinkovaca, u istočnom dijelu slavonske Posavine. Nastoji se pokazati kako po jezičnim osobinama, osobito morfološkim, taj mjesni govor možemo uvrstiti u govore posavskoga poddijalekta slavonskoga dijalekta.

Mjesto Ilača nalazi se jugoistočno od Vinkovaca. S dijalektološkoga stajališta to mjesto ne možemo ucrtati na zemljovid jer su stanovnici Ilače u prognstvu. Njihov sam govor proučavala u prognaničkom naselju Blace u Rokovcima kraj Vinkovaca, tridesetak kilometara od Ilače. Prije izgradnje prognaničkoga naselja bili su po ostalim dijelovima Hrvatske i neki u inozemstvu. Tako je i s drugim prognaničkim i prognanim govorima istočne Hrvatske.

Sada su Ilačani blizu »najljepšega sela što postoji« (kako oni kažu), osjeća se trenutak povratka. Nadati se da će se do objelodanjivanja ovoga članka Ilačani vratiti svojim domovima.

Ilača pripada govorima slavonskoga dijalekta. Međutim, taj je govor još uvijek nedovoljno istražen, nije mu posvećena dovoljna znanstvena pozornost. Upravo zato posvajali su ga srpski dijalektolozi uvršćujući ga u tzv. "šumadijsko-vojvođanski dijalekt". Međutim, ako poznamo hrvatsku dijalektologiju, na osnovi činjenica i podataka, možemo dokazati da je ovaj govor jedan od govora slavonskoga dijalekta sa svim njegovim osobinama.

Stjepan Ivšić, opisujući govore slavonske Posavine¹, kao osnovno obilježje "posavskoga" govora spominje uporabu osobitoga naglaska (~). Autor je tri

¹ Stjepan Ivšić: *Današnji posavski govor*, Rad 196 i 197., Zagreb 1913.

mjeseca obilazio od sela do sela, obišao je cijelo "ravno Posavlje", zalazio u sva mjesta gdje je čuo zavnuti naglasak (~), ušao dublje u središnju Slavoniju udaljujući se mjestimice od Save. Mnoge osobine koje Stjepan Ivšić navodi za posavski govor možemo proširiti na cijeli slavonski dijalekt,² odnosno, govore koji se obično zovu "šokačkima". Ilačani za sebe kažu da su Hrvati Šokci, što bi govorilo u prilog pripadnosti slavonskom dijalektu. Slavonskim se dijalektom osim u slavonskoj Posavini govori i u slavonskoj Podravini, središnjem istočnom dijelu Slavonije oko Našica, Đakova, Vinkovaca te u središnjem zapadnom dijelu oko Požege. Srednji dio Slavonije zapadno od Orahovice govori novoštokavski. Slavonskim se dijalektom još govori u hrvatskom dijelu Baranje. Izvan granica Republike Hrvatske slavonskim se dijalektom govori u manjem dijelu posavske sjeveroistočne Bosne, u zapadnobačkom Podunavlju, te u nekoliko sela na mađarskoj granici uz Dravu.

Ilačani tvrde da su ih okolna mjesta prepoznavala upravo po jednoj jezičnoj osobini. Ovo je mjesto poznato po prodaji lubenica. Tako jedna govornica kaže: »Kad smo po sèlima nosili prodávati (tj. lubenice, Lj. K.), oni kážu u Otòku: *Kād mi čujemo ljubènica, ónda mi izlāzimo vān, a kad víču lubènica, mi nēcemo izč vān.*«

Stjepan Ivšić u posavski govor ne uvršćuje ilački govor. To znači da ga u Ilači nije zabilježio ili nije bio u njoj. Ovdje bih željela pokazati da i govor mjesta Ilače imade dosta osobina koje su tipične za posavski govor, odnosno slavonski dijalekt.

1. NAGLASAK

Zavnuti naglasak ili akut (~) doista se u ilačkom govoru ne čuje često, ali se ipak javlja. Na posljednjem se slogu zavnuti naglasak rjeđe čuje. Međutim, djelomice se zadržao na srednjem slogu, a u malom broju riječi i na prvom slogu: *pověže, darīva, šlingāni, urādū, svēžē, svetēnje, ispričāj, ponjāvci, pāpke, křšće, uživamo, ogrādi, povēzat, izāč, ĩc*. Zavnuti se naglasak najviše sačuvao u prezentu glagola i u infinitivu.

Možemo reći da je za ilački govor tipična novija akcentuacija prema akcentnoj klasifikaciji Milana Moguš. Novija je hrvatska akcentuacija ona u kojoj je došlo do djelomičnoga pomicanja naglasnoga mjesta.³ Novija hrvatska akcentuacija uz čuvanje zavnutoga naglasaka svojestvena je većini govora slavonskoga dijalekta.

² V. ukratko o slavonskom dijalektu, Ljiljana Kolenić: *Proučavanje slavonskoga dijalekta danas*, Riječki filološki dani, Zbornik radova 1, Rijeka 1996., 201–209.

³ Milan Moguš: *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb 1977., 53.

2. REFLEKS JATA

Refleks jata u ovim je govorima uglavnom ikavski, premda se osjeća jak utjecaj hrvatskoga književnoga jezika, tj. jekavštine, ali i vojvođanske ekavštine. Može se ipak reći da je osnovni refleks jata ikavski, odnosno, dugi i kratki jat daju i: *Stúpo, tili* 'htjeli', *likòvita vòda, izlício, Nímci, ùvik, mlíko, dīca, dīver, odílo, cīli, vīdili, trīm, crīp, pīvalo se, mīrili su*.

Neke riječi mogu se čuti od istoga govornika s različitim refleksima jata: *nèdilja* i *nèdelja*, *dīver* i *djèver*. Uočava se dosta velika nedosljednost i nesigurnost u izgovoru refleksa jata u mnogih govornika.

Ikavski su govori slavonskoga dijalekta u zapadnom i istočnom dijelu slavonske Posavine. Ilača se nalazi u istočnom dijelu slavonske Posavine pa u tom smislu možemo govoriti o bliskosti s posavskim govorom, odnosno slavonskim dijalektom. Posavski govori jugozapadno od Vinkovaca, koji su prostorno također blizu ilačkom govoru, jesu ekavski.⁴

Osim u posavskim govorima slavonskoga dijalekta, ikavski se još u štokavaca govori u novoštokavskim govorima Dalmatinske zagore i Like, u zapadnoj Hercegovini, u zapadnoj, sjeverozapadnoj i srednjoj Bosni ...

Ikavskih govora imade i u čakavskom narječju na zapadu i jugu Istre, na »otocima južnije od Pašmana, a na kopnu južnije od Zadra«. ⁵

3. GUBLJENJE GLASA H

Kao i posavski govor, i ilački govor ne poznaje glasa *h*. On se izgubio (*njīovi* 'njihov', *òcé, /pēt kīla/ òrā, òdma, /pūno/ grā*), zamijenio s *j* (*snāja, njīja* 'njih'), zamijenio s *v* *kūva*. Nepostojanje glasa *h* obilježje je većine štokavskih govora.

4. STEZANJE

U glagolskom pridjevu radnom m. r. *ao* se steže u *o*: *mògō, próbō, lājō, otpādō*. Tako je i u posavskom govoru.

5. L NA KRAJU SLOGA

L u glag. prid. rad. uvijek prelazi u *o*, a tako je i u posavskom govoru: *nosīo, pogīnio, dōbio*.

L u imenica i pridjeva na kraju sloga obično ne prelazi u *o*, a tako je i u posavskom govoru: *stōl, kīsēl*. Ipak, zabilježila sam *pēt ò pō*, a ista osoba rekla je *stōnjak* i *stōlnjak*.

⁴ V. o tome: Božidar Finka i Antun Šojat: *Hrvatski ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca*, Radovi Centra za znanstveni rad – Vinkovci 3, Zagreb 1975., 5–131.

⁵ Milan Moguš: *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb 1977., 43.

6. SKUPINE *SKJ I *STJ

Riječi sa starim skupinama *stj i *skj i novima nastalim nakon gubitka poluglasa često se čuju na št: *proštènište*, ali imade zabilježeno i *křšće* (po *njivi*). U govorima slavonskoga dijalekta stare skupine *stj i *skj daju šć, ali se osjeti i jak prodor štakavizama.

7. DISIMILACIJA

U ilačkom sam govoru zabilježila disimilaciju u primjerima: *blagosòvit*, *òrmān*.

Sve ove fonološke osobine govore da ilački govor imade dosta istovjetnosti sa slavonskim dijalektom. Ovdje se želi pokazati da u morfološkom i tvorbenom pogledu slavonski dijalekt i ilački govor također pokazuju podudaranja.

8. MORFOLOGIJA

Ako promatramo samo osobiti naglasak (~), možemo reći da ilački govor pripada rubnim govorima slavonskoga dijalekta jer se taj akcent u njemu nije u potpunosti izgubio. S obzirom na oblike ilački govor još više pokazuje pripadnost slavonskom dijalektu.

IMENICE

U N mn. imenica m. r. obično se ne provodi sibilizacija: *jèziki*, *pápkī*. Tako je i u posavskom govoru. Stjepan Ivšić piše: »Guturali *k* i *g* ne prelaze kadšto u *c* i *s* ispred *i*, na pr.: *jastūki* (Brod), *pocjēki* (mjesto podsjeci, pragovi, Gorjani), *šljivīki* (Viškovci), *otārki*, *páпки*, *rōđaki* (Retkovci).«⁶

Imenice ženskoga roda često u L jd. ne provode sibilizaciju: (*na glāvñōj*) *prūgi*, (*na*) *nōgi*, *Mājki Bōžijoj*. U Ivšićevu je posavskom govoru isto tako: »Guturali se u dat. i lok. sing. ispred *-i* (*-e*) ne mijenjaju, te se govori na pr.: *u rūki* ili *rūke*, *na nogi* ili *noge*.«⁷

U imenica muškoga roda zabilježila sam neke osobitosti u množinskim padežima koje se podudaraju s onima u posavskome govoru. U G mn. čest je nastavak *-i*, poglavito u imenima mjesta (toponimima): (*iz*) *Īlincī*, (*iz*) *Vīnkovci*, (*od*) *Bánovci*, (*iz*) *Tōmpojēvci*. Tako je i u posavskom govoru: »Spomenuo sam već (u &-u 46. a) da su genitivi pl. na *-i* u posavskom govoru češći nego u književnom jeziku. U istočnom su dijelu posavskoga govora česti genitivi pl. na *-i* od mjesnih imena na *-ci*, na pr.: (*iz*) *Kārlovci* (Štitar), (*iz*) *Kōmljetīnci* (Komljetinci), (*iz*) *Nīmci* (Đeletovci), (*iz*) *Vīnkovcī* (Gradište).«⁸ Ilača se nalazi u istočnom dijelu

⁶ Stjepan Ivšić: *DPG*, Rad 196., str. 213.

⁷ Stjepan Ivšić: *DPG*, Rad 197., str. 15.

⁸ Stjepan Ivšić: *DOG*, Rad 196., str. 214.

Slavonije, a vidimo da se i po ovoj osobini može uvrstiti u posavski govor, odnosno slavonski dijalekt.

Nastavak *-i* u G mn. muškoga roda javlja se kao čest nastavak i u drugim štokavskim dijalektima. Zanimljivo je da je on »u dijelu govora čakavskoga narječja generalno usustavljen u G pl. muškoga roda«⁹.

ZAMJENICE

Ilački govor imade zajedničke osobine s posavskim govorom, odnosno slavonskim dijalektom i s obzirom na zamjenice. Tako u G mn. i A mn. zamjenice *oni* u ilačkom govoru čujemo *njija*: *njija (troje)*, *(mi smo došli do) njija, (kod) njija*. U *Današnjem posavskom govoru* isto bilježi i Stjepan Ivšić: »Mjesto *njih* u gen. pl. govori se često *njija* (Batrina, Laze, Stupnik, Dubočac, Sibinj, Brod, Zadubravlje i drugdje. – Tako se govori *njija* i za ak. pl., na pr. krož *njija* (Prnjavor), pozovite *njija* (Zdenci).«¹⁰ U A mn. se zamjenica *oni* može čuti i kao *njê*: *(zòve) njê (na večeru)*. *(u mâli cûrica, u) njê (se plelo)*. U *Današnjem posavskom govoru* Stjepana Ivšića čitamo: »Mjesto *njih* govori se ak. pl. i *nje* (Štitar, Županja i drugdje).«¹¹

Pridjevne zamjenice i pridjevi na *-akav* u ilačkom govoru imadu dočetak *-aki*: *svâkaki, tâki, kâki, nîkaki*. Isto je i u posavskom govoru: »Često se govori: *taki, ovaki, onaki* i dr. mjesto *-akav*.«¹²

GLAGOLI

U ilačkom govoru *infinitiv* završava bez krajnjega *i*: *zapísat, darívat, ùdat, povêzat, ròdit, íć, izáč, prôć, dôć, naić, kázat*. Tako je i u posavskom govoru: »Krajnje *-i* u *-ti* i u *-ći* obično otpada, na pr.: *ubost (ubost)*. *dojt* ili *doć, zaklet* i t. d.«¹³

Infinitiv glagola *donijeti, odnijeti* u ilačkom govoru glasi *donit, odnit*, ali je ista osoba rekla i *donet, odnet*. Stjepan Ivšić zapisuje u *Današnjem posavskom govoru*: »Mjesto *nesti* govori se samo *-nit* ili *-net*, na pr. *donit* ili *donet, odnit* ili *odnet* i dr.«¹⁴

U ilačkom govoru čest je nastavak *-u* u 3. l. mn. *prezenta* onih glagola koji u 1. l. jd. imadu nastavak *-im*: *prâvû, pokûpû, mìslû, odmõrû, priprêmû, nakûpû, uvâtu*. Tako je i u posavskom govoru: »U 3. l. pl. dolazi često *-u* mjesto *-e*.«¹⁵

⁹ Iva Lukežić: *Polazišta i teze za opis iločke skupine govora*, Croatica, Zagreb 1996., 233.

¹⁰ Stjepan Ivšić: *DPG*, Rad 197., str. 31.

¹¹ Stjepan Ivšić: *DPG*, Rad 197., str. 32.

¹² Stjepan Ivšić: *DPG*, Rad 197., str. 33.

¹³ Stjepan Ivšić: *DPG*, Rad 197., str. 61.

¹⁴ Stjepan Ivšić: *DPG*, Rad 197., str. 61.

¹⁵ Stjepan Ivšić: *DPG*, Rad 197., str. 63.

Ilačani mogu za 3. l. jd. prezenta niječnoga oblika glagola *biti* reći i *nije* i *ni*: (*to se kod nas nije (pravilo), nî (bilo da neko nĕmā), (ako) nî (vručina, ōnda...), (ne bi bilo naše Domŏvine da) nî (Gospa pomŏgla)*). Stjepan je Ivšić zabilježio u *Posavskom govoru*: »Mjesto *nije* govori se često *ni*«. ¹⁶

Glagolski pridjev radni od glagola *otići* glasi *đšo, đšla, đšlo, đšli, đšle, đšla*. U posavskom je govoru isto tako: »Mjesto *otišao* govori se gdjegdje *đčŏ* (na pr.: *đčŏ Drežnik i đčŏ Živike*), a u istočnom dijelu *ošo* (na pr.: *đšli Šiškovci, đšla Gradište, đšli su Bošnjaci, đšlo je Otok i dr.*).¹⁷ Kako se ilački govor nalazi u istočnom dijelu posavskoga govora, vidimo da se i po ovoj osobini uklapa u posavski govor, tj. slavonski dijalekt.

Željela bih upozoriti na jednu tipičnu ilačku osobinu (u odnosu na ostale posavske govore) koja je vrlo prepoznatljiva, a odnosi se na red riječi u izricanju *perfekta* u 3. l. jd., kada se uz glagol javlja zamjenica *se*. Uglavnom se u ilačkom govoru ne ispušta oblik spona *je*, nego se ona ostavlja, a iza nje dolazi zamjenica *se*: (*ŏnda*) *je se glĕdalo (di je veći imĕtak, tĕmo) je se išlo, (tu) je se (sve) pjĕvalo, pŭcalo je se, (nĕmilo) je se pŭcalo, rádilo je se (dĕsta), (to) je se užimalo...* Stjepan Ivšić zabilježio je takav red riječi samo u mjestu Magića Mali: »Mjesto *se je* zabilježio sam jedan put *je se*: *sad je se* misec svršil (Magića mala).«¹⁸

9. PRILOZI

Zabilježila sam tipične slavonske priloge mjesta: *ŏdsvakale, kŭć, jedáred, drŭkće*.

10. TVORBA

U tvorbi riječi valja upozoriti na složenice u kojima prvi dio ostaje nepromijenjen, a drugi se sklanja: *bĕb-Sĕka, bĕb-Sĕke; bĕb-Āna, bĕb-Āne*. Ove su tvorbene sveze tipične za slavonski dijalekt. Bilježe ih, primjerice, Božidar Finka i Antun Šojat u hrvatskim ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca¹⁹.

Iz ovoga možemo zaključiti da ilački govor, premda se do sada nije uvršćivao u govore slavonskoga dijalekta, imade većinu bitnih obilježja slavonskoga dijalekta. Akut (~) *se*, doduše, sada rijetko čuje, ali morfološke i tvorbene osobine govore u prilog tomu da je govor mjesta Ilače govor koji pripada slavonskom dijalektu.²⁰ Dakle, ilački govor uvršćujemo u štokavsko narječje, slavonski dijalekt, posavski poddijalekt, istočnoposavsku skupinu govora.

¹⁶ Stjepan Ivšić: *DPG*, Rad 197., str. 67.

¹⁷ Stjepan Ivšić: *DPG*, Rad 197., str. 69.

¹⁸ Stjepan Ivšić: *DPG*, Rad 197., str. 113.

¹⁹ Božidar Finka i Antun Šojat: *O slavonskom dijalektu ekavskoga izgovora u okolici Vinkovaca*, Rasprave Instituta za jezik 2, Zagreb 1973.

²⁰ Ovom bih prigodom uputila na članak Ive Lukežić: *Polazišta i teze za opis iločke skupine go-*

The morphological characteristics of Ilača's speech within the Slavonian dialect.

Summary

The paper deals with the morphological characteristics of Ilača's speech. Ilača is placed south-east of Vinkovci in eastern Slavonia. The people of Ilača are now refugees. In this paper the autor describes that speech as the part of the Slavonian dialect.

vora, Croatica, Zagreb 1996., 212–236. U njemu autorica govori o govorima “u iločkom kutu” (Ilok, Bapska, Tovarnik, Lovas) i znanstveno utemeljeno dokazuje kako i ti govori, koji se do sada nisu uvršćivali u govore slavonskoga dijalekta, po svojim jezičnim osobinama pripadaju tom dijalektu. Govori “iločkoga kuta” imaju dosta bliskosti s govorom mjesta Ilače, a i prostorno su povezani.